

BØRGE HAAHR ANDERSEN

**Fem
minutter ved
køkkenbordet**

BIND II / JULI - DECEMBER

JULI

Ægteskab
Single
Forældreskab
Familie

1.

Kærligheden er stærk som døden

(HØJS 8,6)

„Tre ting er ufattelige for mig. Fire ting forstår jeg ikke“, siger Ordsprogenes Bog i en opremsning af forskellige mysterier. Som det sidste nævnes: „Mandens vej til den unge kvinde“ (Ordsp 30,19, B1931). Overalt i hele verden finder manden og kvinden sammen i parforhold. I alle kulturer til alle tider har dette været den foretrukne samlivsform. Nogle gange har det været en lavpraktisk ordning eller en del af en politisk kontrakt. Det med arrangerede ægteskaber fandtes jo også i vores kultur, hvis vi går langt nok tilbage, og findes stadig rundt omkring i verden. Men den berusende forelskelse, den dybe kærlighed og den venskabelige forbundethed popper frem under alle himmelstrøg og gør den ægteskabelige kærlighed til et mysterium og et bånd stærkt som døden.

Der gøres hæderlige evolutionistiske forsøg på at forklare kærligheden som en form for social udviklet adfærd. Men det er svært, hvis alt i tilværelsen er tilfældigheder, og mennesket dybest set blot er hormoner, celler og molekylebevægelser. Det, som er vores dybeste identitet, vores jeg, og det, som er vores dybeste forbundethed, det „du“, Gud har sat ved vores side, er svært at forklare evolutionistisk. Under solen, set nedenfra, er og forbliver det en gåde. Men er der en skaber til, som har skabt mand og kvinde som en kopi af sit eget elskende væsen, så er

det lettere at forstå vores verden. Gud skabte to køn, et puslespil med to vidt forskellige brikker, der lige præcis passer sammen, personligt, socialt, seksuelt. Genialt!

Kvinden er „din ungdoms hustru“, hvis kærlighed og elskov man til stadighed skal beruse sig i (Ordsp 5,18-19), men er også den modne kvinde, den stærke relation og den dygtige og virksomme hustru, der får mark og forretning til at blomstre, og som hyldes i det afsluttende kapitel i Ordsprogenes Bog.

Den lidenskabelige og erotiske kærlighed hyldes først og fremmest i Højsangen, som er et langt kærlighedsdigt. Her er ingen forskrækkelse eller tilbageholdenhed, når det handler om at udfolde kvindens fysiske gaver og seksuelle tiltrækning. I perioder har både jødedom og kristendom udviklet en vis form sex-forskrækkelse. I disse perioder har Højsangen haft svært ved at komme til orde.

Det er ikke de gamle nordiske folkeviser, romantikken eller den moderne tid, der har opfundet „kærligheden“. Gud er kommet os en evighed i forkøbet, som Kierkegaard siger. Og da verden og de to første mennesker endnu ikke var blevet tørre bag ørerne, indstiftede Gud ægteskabet som en grundordning for parforholdet mellem mand og kvinde. Derfor er kærlighed et nøgleord i Bibelen.

2.

Jeg fandt, at bitrere end døden er kvin- den

(PRÆD 7,26)

Jeg havde selv i sin tid viet dem. Han var henført af lykke, da hans elskede gav ham sit ja. Præstens tale var lidt lang, for han glædede sig sådan til, at de skulle give hinanden deres ja-ord. Et kort øjeblik var Paradiset på jorden. Folk i kirken smilede, lo eller græd. Præsten fik også en klump i halsen, men var trænet til, at det ikke kunne høres på stemmen. Som en jøde engang sagde til mig: „Et bryllup er en anledning til, at vi selv får pudset ringen.“

Nogle år efter opsøgte brudgommen mig. Han havde problemer med konen, som ellers havde født ham en skøn lille datter. Han var skuffet. Først og fremmest over sig selv. Han havde meget med i bagagen. Blandt andet et hashmisbrug og en ubændig trang til ludomani. Især først på måneden, når lønnen var tikket ind. Det ville være skønt at kunne fordoble lønnen på to minutter, sådan at gælden fra måneden før kunne komme ud af verden. Men nogle gange forsvandt hele månedslønnen på få minutter. Så var det ikke rart at skulle hjem til konen og datteren bagefter.

„For at være helt ærlig,“ sagde han. „Jeg anede ikke, hvilken sur kælling jeg havde giftet mig med. Uanset hvor fuld eller skæv jeg er, eller

om jeg har spillet alle pengene op, så byder min hund og min datter mig velkommen. Den første logrer med halen, den sidste smiler over hele femøren. Men konen, hun sidder med sine dådyrøjne og stiller irriterende spørgsmål om, hvor lønnen er blevet af, og hvorfor jeg først kommer nu.“

Jeg tænkte, at han havde brug for et modspil. „Hun anede nok heller ikke, hvilken stodder det var, hun giftede sig med,“ sagde jeg. Han lo og sagde, at han godt kunne se pointen. „Det er stodderen her, der er det store problem. Men kunne hun bare være lige så tilgivende som hunden!“ Efter nogle år mistede jeg kontakten med dem. Senere hørte jeg, at de var blevet skilt og levede videre hver for sig. Efter nogle år ringede hun og sagde: „Min datters far er død. Han vågnede ikke op i morges.“

Et godt ægteskab er en duft fra Edens have. Det er en overvindelse af ensomheden. Jeg er ikke længere alene med smerten i verden. Men fungerer parforholdet ikke, kan kold kærlighed være bitrere end døden. Giftig og ond ligesom den kvindelige forfører, som Prædikerens Bog taler om. Mange gifte folk spørger, når de vågner om morgenen: „Skal jeg fortsætte dette slidsomme forhold? Eller skal vi gå hver til sit?“ Enkelte finder frem til en tredje mulighed. At forsones og komme videre med et dybere fællesskab end før.

AUGUST

**Venskab
Samtale
Medvandring**

1.

En ven kan være mere trofast end en bror

(ORDSP 18,24)

Jeg har været fuldtids-landmand et enkelt år af mit liv. Da gik jeg i den frie natur fra morgen til aften. Jeg hørte græsset gro, fuglene synge og afgrøderne vokse på marken. Jeg kørte traktor, samlede sten, hakkede roer og gjorde alt det, som hørte med til at være karl på en gård i datidens landbrug i 1970'erne. Hver morgen begyndte jeg i stalden og havde de første timer sammen med dyrene. Jeg kendte køerne personligt og vidste, hvilke af dem der var godmodige og sociale, og hvilke der var irritable og sparkede. Det var en god tid, og jeg nød nærheden til naturen og dyrene. Der var også brydsomme dage, hvor arbejdet ikke lykkedes, hvor koen sparkede, soen trådte mig over tæerne, eller hvor regnen silede ned, så jeg var forfrossen og gennemblødt.

Jeg var teenager dengang og havde et stort behov for socialt fællesskab med jævnaldrende. Jeg nød spisepauserne sammen med gårdens folk i dagens løb og var sammen med familie og venner om aftenen og i fritiden. I min barndoms skole gik der fire klasser over mig en stille fyr, som gik ud af skolen efter 7. klasse. Han arbejdede på sine forældres gård og overtog landbruget, da hans far kort efter døde. Sene-

re døde også hans mor, som ellers havde sørget for ham og lavet mad til ham. Han blev en enspænder, som ikke havde kontakt med mennesker, men levede hele sit liv sammen med dyrene og afgrøderne. Sidste gang jeg kørte igennem mit hjemsgn, lå gården der endnu. Staldbygningen var fornyet, men haven var gået i forfald. Jeg ved ikke, om han stadig bor der, passer sin gård og sine marker og ellers lever så privat som muligt. Da jeg endnu var landmand, tænkte jeg en gang imellem på, om jeg mon endte som ham. En særling, der lever sammen med sine dyr og ikke omgås andre mennesker.

Det er ikke godt, at mennesket er alene, sagde Gud i den verden, hvor alt ellers var såre godt. Anledningen var, at Adam oplevede sig alene og ensom i Guds nyskabte verden. Planteverdenen var der med al sin skønhed, dyreverdenen var der med såvel de tamme dyr som de vilde dyr. Men vi mennesker er skabt til fællesskab, og vi kan ikke nøjes med det fællesskab, vi kan have sammen med de umælende skabninger.

Dyr kan godt kommunikere, men kun mennesket er skabt med sprogets og samtalens mulighed. Derfor skabte Gud mennesket til fællesskab, ægteskab, forældreskab, naboskab og venskab. Nogle bliver livsvidner over årtier. Som det 3.000 år gamle ordsprog siger: „En ven kan være mere trofast end en bror.“

2.

Jeg sørger over dig, Jonatan, min broder, jeg holdt inderligt af dig

(2 SAM 1,26)

Et godt eksempel på et nært venskab har vi mellem Sauls søn, Jonatan, og den senere konge, David. Jonatan var tronfølgeren, og David var forsvarsminister og hærleder i Sauls krige. Men så var der den ikke-uvigtige detalje, at Gud gennem profeten Samuel havde offentliggjort, at Sauls kongedømme ikke skulle bestå, men overgives til en ung mand af Juda stamme, Isajs søn, David. Dermed var der lagt op til en rivalisering mellem Jonatan og David. Saul ønskede at slå David ihjel og tvang ham på flugt i årevis og til at leve uden for Israels grænser blandt de folkeslag, han som hærfører havde nedkæmpet.

Saul forsøgte at inddrage Jonatan i sine planer. Men Jonatan holdt meget af David (1 Sam 19,1). Han elskede ham lige så højt som sig selv, og han sluttede pagt med ham (1 Sam 18,3). Havde Jonatan tænkt på

egne fordele, ville han have skaffet sin konkurrent af vejen. I stedet gik han i rette med sin far, da Saul ville dræbe David, og denne handling havde nær kostet ham livet (1 Sam 20,32-33). Senere fortalte Jonatan David om faderens planer. De kysede hinanden farvel og græd sammen (1 Sam 20,41). Herren skulle for altid være vidne om deres venskab og forbundethed.

Relationen mellem David og Jonatan endte med en tragedie. Filistrene angreb Israel. Sauls tre sønner, deriblandt Jonatan, blev dræbt, og kort efter måtte også Saul lade livet (1 Sam 31). Da David fik besked om Sauls og Jonatans død, skrev han en salme og holdt dødsklage over dem: „Jeg sørger over dig, Jonatan, min broder, jeg holdt inderligt af dig. Din kærlighed var mig mere dyrebar end kvinders“ (2 Sam 1,26).

Nogle mener, at David var biseksuel, og at det således er en seksuel tiltrækning af Jonatan, han giver udtryk for. Dette har intet belæg i teksten. Det var derimod det dybe og inderlige venskab, der gjorde, at de to holdt sammen i liv og død og ønskede hinanden det bedste på egen bekostning. Ved at efterleve den kærlighed, som kom til udtryk i det nære venskab, blev Jonatan et redskab for Guds frelsesplan, som indebar, at David blev Israels konge, og Davids slægt fik den evige betydning, at Guds salvede konge skulle fødes ind i Davids slægt.

Det har ikke været let at være Jonatan. Hans forbundethed med David tvang ham til et opgør med sin fars planer. I det bibelske univers forbliver han en biperson, som var med til at fremme Guds plan med David. Som Johannes Døber siger det i Det Nye Testamente: Jeg er ikke brudgommen. Jeg er brudgommens ven (Joh 3,29).

3.

Så sad de syv dage og syv nætter på jorden hos ham

(JOB 2,13)

Der er en detalje i Jobs Bog, som gjorde stort indtryk på mig, da jeg læste det første gang. Job mistede på kort tid sin familie, sin rigdom og sit helbred. I sammenhængen får vi at vide, at en del af Jobs ulykke skyldtes en åndskamp i den usynlige verden. Dette fik Job aldrig noget at vide om. Han oplevede blot, at ulykkerne i et nu væltede ind over ham. Så kommer tre venner rejsende fra hver deres sted. Da de får øje på Job, kan de ikke kende ham igen. Så mærket er Job af sin sygdom. I første omgang sætter de sig syv dage og syv nætter hos ham. De siger ikke noget. Men de er hos ham, så han ikke er alene med sine lidelser. De nøjes med at være til stede.

I min omgangskreds hørte jeg om én, der mistede sin mand. Nogle måneder efter rejste hun til udlandet, hvor de i mange år havde haft en feriebolig. Da hun her fortalte om sin mands sygdom og død, gik livet i stå. Der gik bud til nær og fjern, og alle samledes i hjemmet hos hende for at sørge. I flere dage sad de der. Indimellem fortalte de historier fra

hans liv. I andre perioder spurgte de ind til hans sidste tid. Det meste af tiden sad de blot i tavshed. Det berørte hende dybt, at mennesker, som de ellers ikke var tæt knyttet til, gav sig tid til at sørge sammen med hende. Hun oplevede fattigdommen ved den danske kultur, som ikke giver tid til nærvær og medleven på samme måde.

Da min far fik en blodprop, og ambulancen hentede ham, gik der to minutter, så ringede telefonen. Nabokonen ringede til min mor og spurgte: „Skal jeg komme og sidde lidt hos dig? Du behøver ikke snakke, hvis ikke du har overskud til det.“ På det tidspunkt boede vi børn langt væk fra vores forældre. Jeg var dybt rørt over den nabo-hjælp, min mor fik. Uden at spørge fik min mor hjælp både til dyrene i stalden og en dyb omsorg for hendes angst og bekymring.

Ingen af vores gamle naboer på min hjemegn havde taget kurser i sorgterapi eller andet. Men de var livsvidner til mine forældres liv og fulgte med i deres glæder og sorger. De arbejdede flittigt, og det med ferier var ikke opfundet i deres generation. Men der var altid tid til en kop kaffe og for mændenes vedkommende også en cigar. Det gav en fortrolighed med glæder og sorger, og det kom mine forældre til gode i mange situationer, men især på nødens og ulykkens dag. Hovedparten af de mennesker, jeg skildrer her, har i dag et gravsted på den lokale kirkegård, hvor også mine forældre hviler. Når jeg ser deres navne, så tænker jeg med taknemmelighed tilbage på de livsvidner, mine forældre fik, da de i et halvt århundrede boede på et lille husmandssted i et forblæst sogn i Vestjylland.

SEPTEMBER

Arbejde Hvile

1.

I dit ansigts sved skal du spise dit brød

(1 MOS 3,19)

Nu begynder vi lige – igen – fra begyndelsen. Gud skabte mennesket – mand og kvinde – til at arbejde og underlægge sig jorden. De fik en base, et hjem, om man vil, i Edens have. Den skulle de passe og pleje, samtidig med at de og deres efterkommere langsomt skulle tage hele verden i besiddelse. Gud gjorde ikke hele jorden til et paradis. Men bare ét sted. Et historisk sted ved fire floders udspring, et kendt sted på det tidspunkt, hvor det blev skrevet ned.

Menneskene skulle blive mange og opfylde hele jorden. Lærerinden i 1. klasse forklarede ikke detaljeret, hvordan det med at blive mange skulle gå til. Men jeg har i dag en mistanke om, at det havde noget at gøre med, at Gud havde skabt mennesket som et seksuelt væsen. Når Adam „kendte“ sin hustru Eva, så refererede det til noget meget intimt, et samleje. Mennesket blev skabt til at arbejde, sådan at de kunne udforske og underlægge sig jorden. Dyr og planter fik navne, for Gud havde skabt mennesket med sprogets evne til at tage verden i besiddelse.

Jeg har selv i mere end tyve år cyklet rundt i Danmark om sommeren. Der er noget eksotisk ved at tage et nyt og ukendt landskab i besiddelse. Der er en skønhed og en rigdom ved at møde den danske

natur i sommertiden, især hvis solen skinner, og der er medvind på cykelstien. Hele tiden ser jeg eksempler på, at mennesker agerer, sådan som de blev skabt til. De tager et lille hjørne af verden i besiddelse og gør den til deres lille paradis.

Men jeg ved jo godt, at hvis man kradser lidt i overfladen, så er arbejdets glæde forbundet med arbejdets møje. Jeg husker det fra min ungdom som landmand. Koen sparkede. Soen trådte på min tå, så den var blå en måned efter. Eller vejret var dårligt, så jeg frøs, blev våd, og arbejdet syntes aldrig at få ende.

Sådan er det stadig. Jeg har det godt, når jeg når til fyraften og kan tørre sveden af panden. Især hvis jeg har udrettet noget konkret og synligt. Det var lettere, da jeg samlede sten på marken eller hakkede roer. Men fornemmelsen af at være færdig med et veludført arbejde er med til at give mit liv glæde og dybde. Det er aldrig helt entydigt. Glæde og besvær følges ad i mit arbejdsliv. En grå novemberdag kan mørke og kulde og regn gå ind i sjælen, sådan at man bliver ramt af et indre mørke. Arbejdet bliver et slid og en forgæves anstrengelse til ingen nytte.

2.

På den syvende dag hvilede han og pustede ud

(2 MOS 31,17)

Som nybagt rektor deltog jeg for mange år siden på et lederkursus på Niels Brocks Institut. Jeg skilte mig noget ud fra resten af klassen. Jeg var tyve år ældre, jeg var den eneste, der var ansat på en uddannelsesinstitution, og så var jeg præst. Både lærere og medstuderende kaldte mig „præsten“, for det var lidt specielt at have et lyslevende eksemplar af den slags gående på et lederkursus.

På et tidspunkt fik vi som opgave, at vi skulle tage en tilfældig uge i vores hverdag og plotte ind, hvad der var arbejde, hvad der var fritid, og hvad der var familie. De fleste var fremadstormende unge mennesker, som arbejdede utrolig meget, så fritid og familie fyldte minimalt i ugeprogrammet. Læreren var rystet. Han gav hele klassen en kraftig skideballe: „Fortsætter I på den måde, vil nogle af jer gå ned med stress. Andre vil miste deres partner inden for 5-10 år, for de gider ikke sidde alene hjemme og vente på jer. Hvis I har børn, skal I ikke regne med, at de ved jeres grav engang vil takke jer, fordi I arbejdede så meget og aldrig havde tid.“ Og så tillader jeg mig – meget ubeskedent – også at citere, hvad han sluttede med at sige: „Den eneste, der kan finde ud af det med at holde fri, er præsten. I andre mangler stadig at få lært, at der er noget, der hedder fyraften og en ugentlig fridag.“

En af mine medstuderende fortalte, at det var anden gang, han var blevet rystet inden for en uge. Lærerens formaning havde gjort indtryk. Den anden var, da han nogle få dage før havde været ved at pakke sin kuffert til en af de 150 rejsedage, han havde om året. Så var datteren på fire år kommet ind og havde spurgt: „Skal du hjem nu, far?“

Jeg talte med læreren bagefter og sagde, at jeg var lidt stolt over at blive positivt fremhævet foran hele klassen. Så forklarede jeg ham, at det var en gammel opfindelse det med at holde fyraften og en ugentlig fridag. Jeg genfortalte skabelsesberetningen for ham og det med den syvende dag som hviledag. Den beretning havde han hørt om, fortalte han. Jeg sluttede med at fortælle ham, at næste gang, han skulle give en klasse en skideballe, fordi de arbejdede for meget, så kunne han tilføje, at han havde præstens ord for, at han havde bibelsk belæg for sine ord.

Gud skabte verden på seks dage og pustede ud den syvende, samtidig med at han nød sit arbejde. Sådan valgte Gud at gøre det, fordi han gerne ville tegne et mønster for menneskers arbejdsuge. Vi skal arbejde flittigt, men vi skal også være gode til at holde fri. Vi skal unde krop og sjæl hvile ved samvær med vores nærmeste.

3.

End ikke om natten fandt hans hjerte ro

(PRÆD 2, 23)

Vi mennesker er skabt til at arbejde. De fleste, som bliver arbejdsløse i kortere eller længere tid, kommer i krise og får det svært. Arbejde er mere end lønarbejde. De frivillige organisationer i Danmark lige fra væresteder til genbrugsbutikker lever af, at pensionister gør et flittigt, ulønnet arbejde. De, der har familie, ved, at det at få et hjem til at fungere, er et stort arbejde. Engang var der noget, der hed hjemmegående husmødre. I dag er det snarere reglen end undtagelsen, at begge ægtefæller har fuldtidsarbejde og samtidig må klare arbejdet med hus og hjem og børn i fritiden.

Der er et andet mønster, som præger vores tid. Der opfindes hele tiden en masse, som letter arbejdet. Lige fra opvaskemaskiner til robotplæneklippere. For ikke at tale om den smarte opfindelse med e-mails, som ikke fandtes i min ungdom. Alt dette skal lette hverdagen. I praksis fører det til, at tempoet stiger, og mange mennesker har aldrig helt fri. På mobil og computer tikker beskederne ind døgnet rundt. Dansk Bibel-Instituts første rektor fik måske et par breve og tre telefonopringninger om dagen. Jeg får ofte 30-50 e-mails på en dag. Det er så let at

sende en besked, at dette bliver en tidsrøver i stedet for en tidsbesparer.

I praksis betyder det, at arbejdets møje kan komme til at fylde mere end arbejdets glæde. Det bliver et slid og en plage. Nogle får svært ved at sove om natten. Andre vågner med en murren i maven over alt det, som man skal nå i vågen tilstand. Der er blevet opfundet en række ord, som var ukendte i min barndom, men som er blevet en folkesygdom i Danmark. Det er ord som stress og udbændthed og arbejdsrelateret depression. For nogle begynder presset allerede i folkeskolen eller friskolen, hvor krav fra omgivelserne kan bebyrde børn og unge. Nogle får diagnosen „udbrændt“ og bliver førtidspensionister i en alt for ung en alder.

Ifølge Prædikerens Bog er det ikke en ny foreteelse, men en gammel problemstilling, som især rammer den flittige arbejder. Man bliver fanget i et slidsomt arbejdsmonster. Konklusionen er: „Hvad har et menneske ud af det, han med flid har slidt med under solen? Alle hans dage har været smerte og kvalfuld plage; end ikke om natten fandt hans hjerte ro. Også det er tomhed!“ (Præd 2,22-23).

Alternativet til dette er ikke dovenskab, for det er en anden afvej. Alternativet er at leve i en sund rytme mellem arbejde og hvile, sådan at vi er flittige, mens vi arbejder, men også kender til at hvile og slappe af og være sammen med de mennesker, der betyder noget for os. Vi skal leve i det mønster, Gud har formet i den skabte verden, da han arbejdede seks dage og hvilede den syvende.

4.

Husk sabbatsdagen og hold den hellig

(2 MOS 20,9)

Sabbatsbuddet begrundes udførligt de to steder, hvor de ti bud omtales (2 Mos 20 og 5 Mos 5). For det første har mennesket behov for en ugentlig hviledag. Det gælder mænd, kvinder og børn, tjenestefolk og slaver og de husdyr, som ellers slider på marken. Alle har brug for en hviledag. Også tjenestefolk og slaver, for husk, siger Moses i sin begrundelse: I var selv slaver i Egypten og kender denne tilværelse indefra.

For det andet er sabbatten en fællesskabsdag, hvor husstanden sammen kan glæde sig over det arbejde, man har udført i ugens løb. I traditionen blev sabbatten hos jøderne indledt ved solnedgang fredag aften med et fællesskabsmåltid, hvor hele familien var samlet, og hvor man sammen glædede sig over at kunne holde fri. Familien er trængt i dag af vores travle arbejdsliv, og derfor er det godt med en hviledags-tradition, hvor man dyrker fællesskabet med familien.

For det tredje er sabbatsdagen en dag, hvor de to første mennesker var sammen med Gud og vandrede med ham i den verden, hvor alt var såre godt. Sabbatten blev fejret i hjemmet og synagogen og var en anledning til at mindes Guds gerninger gennem skabelsen, urhistorien,

patriarktiden og udfrielsen af Egypten. Vi har også i dag brug for en særlig dag, hvor vi i vores hjem og vores menighed kan mødes, lytte til Guds ord og vandre sammen med ham på vejen mod det evige mål, han har med vores liv.

For det fjerde er sabbatten et særligt tegn på, at israelitterne var det udvalgte folk (2 Mos 31,13-18). I ørkenvandringstiden blev det knyttet sammen med det særlige brød fra himlen, mannaen, som faldt fra himlen de seks hverdage i ugen, men ikke på sabbatsdagen. Sammen med spisepåbuddene og ofringerne markerede det, at israelitterne var et særligt folk, som Gud havde givet en særlig opgave i verden. Denne fjerde begrundelse for sabbatten er fjernet og afskaffet i den nye pagt.

Behovet for hvile, for fællesskab med vores nærmeste og vores behov for at lytte til Guds ord er derimod gentaget og indskærpet i Det Nye Testamente. Det blev hurtigt almindeligt, at det var opstandelsesdagen, Herrens dag, der blev udskilt som den særlige dag i ugen. Her hvilede kroppen, her var man sammen i familien, og her lyttede man til Guds ord og samledes til gudstjeneste. Men vi har ikke et påbud om at holde netop søndagen hellig. I overvejende muslimske lande mødes de kristne til gudstjeneste om fredagen, i Israel i den jødiske kultur om lørdagen, og i den kristne del af verden om søndagen.